

Environmental Refugees and the Gaps in International Legal Protection

Saied Behboudinejad

Corresponding author; PhD student, Department of international law, Faculty of Law, University of Islamic Azad Kish, Island of Kish, Iran. E-mail: saeed.behboodi14@gmail.com

Article Info

Article type:
Research Paper

Article history:

Received: 17 November 2024

Received in revised form:

04 January 2025

Accepted: 22 January 2025

Keywords:

Climate change,
forced migration,
geopolitics,
international legal
organizations,
Geopolitics,
international law and climate
migration.

ABSTRACT

One of the challenging issues in the field of modern international law is the emergence of a new type of refugee, which, based on reasons such as environmental hazards and the consequences of climate change, forces people to leave their homeland in order to continue living or provide welfare components in a better way. Population displacement is one of the most prominent signs of lack of security, which is both its cause and consequence, and is one of the most important human dangers. Due to the increasing speed of environmental degradation and climate change, the international refugee system today requires serious intervention in order to prevent and protect victims of environmental refugees. The aim of this research, which was conducted using a descriptive method of document analysis, is to provide a definition of environmental refugees in international law in order to seek a legal framework in international documents to protect them. The research question is formulated as follows: Whether the current international environmental law framework is sufficient for migration and environmental migrants? The hypothesis is that the current international legal framework is inadequate in dealing with migration and environmental migrants. The findings indicate that there is no explicit definition of this category of refugees in international documents, but they can be identified implicitly from regional documents and legal doctrine. The rights of environmental refugees are embedded in international documents and practice in two formats: the asylum legal system and the international human rights system. Since it is not always possible to rely on the state of their nationality to protect individuals, the effectiveness of exalted and export approaches to protecting environmental refugees requires the acceptance of shared responsibility by different countries, based on human dignity and fundamental human rights.

Cite this article: Behboudinejad, S. (2025). Environmental Refugees and the Gaps in International Legal Protection. *New Geopolitics Research*, 2 (1), 185-202.

© The Author(s).

Publisher: Lorestan University.

DOI: <https://doi.org/10.22034/nrpg.2.1.10>

Introduction

Cross-border or international migration of people has been a topic of interest and debate even among early scholars of international law, such as Hugo Grotius, Francisco de Vittoria and Amer de Votel. In the last few years there has been a growing concern about the vulnerability of migrants and a call to ensure that migrants' rights are respected in the international arena. However, international migration, unlike other cross-border issues, lacks a coherent legal and institutional framework at the global level. Current international law on migration is a set of legal and institutional frameworks that addresses specific aspects of international migration (such as refugees under the Convention relating to the Status of Refugees, 1951, or the rights of migrant workers under the International Labour Organization Conventions) (Lazaridis, 2000, p.107). For a long time, socio-political and economic factors were considered as the "traditional" drivers of migration. John Rawls identifies persecution of religious and ethnic minorities, political oppression, famine and population growth as the main drivers of migration. In his view, the above-mentioned reasons are linked to the unjust behavior of "domestic political institutions" (Rawls, 2002, p. 59). In his book *The Great Upheaval: Climate Change and the Unthinkable*, Amitav Ghosh tells the story of his ancestors, whom he calls "ecological refugees" who migrated to Bangladesh in the mid-1850s due to the diversion of the Padma River that submerged his ancestral village (Ghosh, 2016). It was around the 1980s that environmental degradation and the impact of humans on ecology began to be considered, with such issues brought to the global spotlight through books such as *Silent Spring* and *Animal Liberation*. Now that the adverse effects of climate change have become apparent, there is also awareness that the "environment" itself is also recognized as a driving factor for migration.

The issue of environmental and climate change is intrinsically linked to migration, which is a major issue today and for which there is no foreseeable future. There is growing evidence that the environment and climate change are important drivers of migration, both domestically and across borders. Therefore, the issue of environmental migration and migrants raises many questions. Such questions include whether there are laws or obligations in international law to address concerns about the migration of people as a result of environmental processes such as climate change. It is worth noting that international law does not currently recognize environmental migrants as a specific group entitled to special protection and assistance under the law. Therefore, there is a normative gap in international law in this area. Legal considerations on this issue also strongly impinge on ideas of justice and morality because many communities at risk from environmental and climate change have made negligible contributions to environmental degradation and climate change. With this in mind, this article addresses this nascent but rapidly developing field of environmentally driven migration and the concerns that arise from migration.

Method

The research method in this study includes theoretical and legal research and the present study takes historical, analytical, and deductive approaches.

Results and Discussion

An assessment of international migration law and environmental rights regimes leads us to conclude that there is much less legal protection available to environmental migrants and, more importantly, no legal recognition for this category. The growing concerns about climate change and its predominantly negative impacts are exacerbating the situation regarding environmental migration. Although migration is multi-factorial, the climate change situation has the potential to become the single dominant driver of migration in the future. Such migrations may be temporary or even permanent in nature. The legal issues arising from the situation of migration

and environmental migrants are numerous. In the context of the discussion of legal issues, the first aspect that comes to the fore involves some of the legal obstacles. One of these obstacles is that there is no comprehensive and universally accepted definition of environmental migrants. The International Organization for Migration has provided a working definition of environmental migrants, but this definition is not widely accepted. There are many scenarios for environmental migrants. However, three main scenarios can be identified: migrants as a result of rapid-onset disasters, slow-onset environmental disasters, and migrants from small island states. The situation for island states is particularly worrying as there is a possibility of statelessness for such people as their islands disappear due to rising sea levels. Pacific island states are already facing these problems. For example, Kiribati has proposed a plan for cross-border migration as a response to climate change because it has “no sustainable long-term internal migration option.” Kiribati’s “migration with dignity” policy aims to build relationships with migrant communities in Australia and New Zealand. However, this policy does not help those who lack skills and does not guarantee equitable protection mechanisms for all. It is in such circumstances that the question arises as to how international law can provide a protection mechanism for such individuals. If individuals affected by climate and environmental change migrate within a country, an internal displacement regime can be used. However, when migration is cross-border, especially in cases where the assistance capabilities of the individual’s home country have been exhausted, international law does not provide protection and reception at the border for individuals who “flee” as a result of environmental and climate-related factors, which in turn highlights one of the most significant risks associated with environmental migrants in the absence of specific legal protection.

Conclusions

Migration is a response to the needs of an individual or group of people for better economic opportunities to escape political conflicts or persecution and environmental factors. Human mobility in general and migration in particular have generated considerable interest in various academic disciplines as well as among the general public. Today, with the gradual increase in the movement of individuals and groups within and across international borders, regions and continents, the challenges and problems arising from migration have also witnessed a sharp increase. Today’s challenges, which include large-scale environmental degradation and growing concerns about climate change, have also highlighted concerns about environmental migrants. All these challenges, in turn, require better policy, legal and institutional responses to address the global challenge. There is a strong consensus that increasing environmental and climate change are occurring, affecting our living environment. Among the various impacts of environmental and climate change, migration is one of the most important factors. It has been seen that environmental factors have historically influenced human mobility. However, increasing environmental degradation and climate change have given new urgency and gravity to the environment-migration nexus. The literature on the environmental dimensions of migration is relatively new but is evolving rapidly. It has been observed that the environment-migration relationship is of a very complex nature. The variety of terms used to describe this relationship reflects the different ways in which this relationship has been conceptualized. What is clear, however, is that the environment is a key driver of migration. It influences migration either directly or indirectly through other drivers of migration.

پناهندگان زیست‌محیطی و خلأهای موجود در حفاظت حقوقی بین‌المللی

سعید بهبودی نژاد✉

نویسنده مسئول، دانشجوی دکتری، گروه حقوق بین‌الملل، دانشکده حقوق، دانشگاه آزاد کیش، کیش، ایران. رایانامه: saeed.behboodi14@gmail.com

چکیده	اطلاعات مقاله
<p>یکی از مسائل چالش‌برانگیز در عرصه حقوق بین‌الملل نوین، بروز نوع جدیدی از پناهندگی است که بر اساس دلایلی مانند مخاطرات زیست‌محیطی و پیامدهای تغییرات اقلیمی، انسانها را برای ادامه حیات و یا تأمین بهتر مولفه‌های رفاهی، مجبور به ترک سرزمین می‌کند. جابه‌جایی جمعیتی از برجسته‌ترین علامات فقدان امنیت است که هم سبب و هم نتیجه آن است، و از مهم‌ترین مخاطرات بشری است. نظام بین‌الملل پناهندگی امروزه به دلیل سرعت فزاینده تخریب محیط زیست و نیز تغییرات اقلیمی، نیازمند ورود جدی در جهت پیشگیری و حمایت از آسیب‌دیدگان پناهندگی زیست‌محیطی است. هدف این پژوهش که با روش توصیفی از نوع تحلیل اسنادی صورت گرفته، ارائه تعریفی از پناهندگان زیست‌محیطی در حقوق بین‌الملل، و جستجوی چارچوبی حقوقی در اسناد بین‌المللی برای حمایت از آنها است. سوال پژوهش این است که آیا چارچوب حقوق بین‌المللی کنونی محیط زیست برای مهاجرت و مهاجران ناشی از محیط زیست کافی است؟ فرضیه آن است که چارچوب حقوقی بین‌المللی فعلی در برخورد با مهاجرت و مهاجران ناشی از محیط زیست ناکافی است. یافته‌ها حاکی از آن است که تعریف صریحی از این دسته پناهندگان در اسناد بین‌المللی یافت نمی‌شود؛ ولی به طور ضمنی می‌توان اسناد منطقه‌ای و نیز دکترین حقوقی آنها را مورد شناسایی قرار داد. حقوق پناهندگان زیست‌محیطی در اسناد و رویه بین‌المللی در دو قالب نظام حقوقی پناهندگی و نظام بین‌الملل حقوق بشر تعبیه شده است. از آنجا که همیشه نمی‌توان برای حمایت از افراد به دولت متبوع آنها بسنده کرد، لذا کارآمدی رهیافت‌های پیشینی و پسینی حمایت از پناهندگان زیست‌محیطی مستلزم پذیرش مسؤلیت مشترک از سوی کشورهای مختلف، مبتنی بر کرامت انسانی و حقوق بنیادین بشر است.</p>	<p>نوع مقاله: مقاله پژوهشی</p> <p>تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۸/۲۷</p> <p>تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۱۰/۱۴</p> <p>تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۱/۰۲</p> <p>کلیدواژه‌ها: تغییر اقلیم، مهاجرت اجباری، ژئوپلیتیک، سازمان‌های بین‌المللی حقوقی، حقوق بین‌الملل و مهاجرت اقلیمی.</p>

استناد: بهبودی نژاد، سعید. (۱۴۰۴) پناهندگان زیست‌محیطی و خلأهای موجود در حفاظت حقوقی بین‌المللی، پژوهش‌های نوین سیاست جغرافیایی، ۲ (۱)، ۱۸۵-۲۰۲.

DOI: <https://doi.org/10.22034/nrpg.2.1.10>

ناشر: دانشگاه لرستان

مقدمه

با تغییرات اقلیمی، جهان با تهدیدی غیرقابل پیش‌بینی برای جوامع انسانی و سیاره زمین روبرو خواهد بود، که مردم را مجبور می‌کند از مناطق آسیب‌پذیر برای جستجوی یک محل سکونت معمولی بهتر نقل مکان کنند. برای چندین دهه، مقابله با تأثیرات آب و هوایی تنها به معنای تلاش برای کاهش حجم و مقیاس آن بود. در این راستا، جدیدترین دستاورد بین‌المللی، موافقتنامه پاریس است که در ۱۲ دسامبر ۲۰۱۵ امضا شد و شامل هدف‌های بلندمدت طرف‌های امضاکننده برای حفظ دمای کمتر از ۲ درجه بالاتر از سطح قبل از صنعتی شدن بود. با این حال، یافتن راه‌هایی برای سازگاری با محیط در حال تغییر نیز به همان اندازه مهم است. بسیاری از مردم، به‌ویژه در کشورهای در حال توسعه، نمی‌توانند در خانه‌های اصلی خود بمانند؛ زیرا زندگی و رفاه آنها در اثر سیل، خشکسالی یا بیابان به خطر می‌افتد. بنابراین، سازگاری با تغییرات اقلیمی باید شامل مهاجرت نیز باشد.

وقتی مردم از جایی به جای دیگر مهاجرت یا حرکت می‌کنند، آسیب‌پذیرتر می‌شوند؛ به خصوص آوارگان اقلیمی که هنوز وضعیت قانونی تعریف شده‌ای ندارند و فاقد حمایت قانونی خاصی بر اساس قوانین بین‌المللی هستند آنها احتمالاً هنگام فرار از اثرات نامطلوب تغییرات آب و هوایی، با نقض حقوق بشر مواجه می‌شوند. علاوه بر این، ماهیت متنوع روش‌های مهاجرت، پیش‌بینی تعداد افراد و مکان حرکت آنها را دشوار می‌کند؛ زیرا هیچ قطعیتی در مورد اینکه دقیقاً چه چیزی باعث حرکت آنها می‌شود وجود ندارد. علاوه بر این، در مورد رویدادهای مرتبط با تغییرات اقلیمی، پیش‌بینی فراوانی و دامنه آنها به دلیل کمبود اطلاعات دشوار است؛ زیرا سطح بالایی از غیرقابل پیش‌بینی بودن عوامل وجود دارد. شناسایی تغییرات اقلیمی به‌عنوان تنها دلیل حرکت مردم نیز مشکل ساز است. بنابراین در غیاب یک مفهوم‌سازی واحد، شناسایی افراد آواره شده تحت تأثیر تغییر اقلیم، به‌صورت قانونی، و تضمین حمایت قانونی کافی برای آنها چالش‌برانگیز است.

با این وجود، مهم است که جابجایی جمعیت به‌عنوان یک اقدام پیشگیرانه برای انطباق با تغییرات آب و هوایی در نظر گرفته شود. از این رو، با حمایت از اینکه تغییرات آب و هوایی یکی از محرک‌های اولیه مهاجرت اجباری است، اولاً، این مقاله بین‌اشکال مختلف حرکت ناشی از اقلیم برای شناسایی یک اصطلاح کافی تمایز قائل می‌شود؛ سپس، حوزه‌های حقوقی مربوطه از جمله حقوق بین‌المللی پناهندگان، حقوق بین‌الملل بشر و حقوق بین‌المللی محیط‌زیست را بررسی می‌کند، و از این طریق شکاف‌های هنجاری را در چارچوب‌های قانونی موجود مشخص می‌کند. در نهایت، نویسنده با ارائه راه‌حل‌های قانونی ممکن در یک رویکرد سازگاری برای حفاظت مؤثر از افراد آواره آب و هوا، نتیجه‌گیری خواهد کرد.

مبانی نظری

مهاجرت در نظریه سیاسی

حرکت بین‌المللی افراد شامل خروج (مهاجرت) از مبدأ و ورود (مهاجرت) به یک مکان مقصد است. گفتمان عمومی غالب در مورد مهاجرت در دولت‌ها در امتداد دوگانه «برای» یا «علیه» مهاجرت بوده است. برخی خواستار باز شدن مرزها هستند، در حالی که برخی دیگر از سیاست‌های محدودکننده حمایت می‌کنند. کسانی که مخالف آن هستند این کار را اصولاً از دو مسیر پیش می‌برند: الف) مهاجرت را به عنوان چالشی برای هویت ملی (ناسیونالیسم فرهنگی) و ب) به دلایل اقتصادی می‌دانند. مهاجرت در نظریه سیاسی را می‌توان به چهار زیرنظریه اصلی دسته‌بندی کرد:

(i) نظریه اول: امر دولت

دیدگاه مرسوم این است که دولت‌ها حق و اختیار کنترل یا نظارت بر حرکت افراد در داخل مرزهای خود را دارند. اکثر نظریه‌پردازانی که در مورد آزادی، برابری، عدالت و دموکراسی می‌نویسند، فرض می‌کنند که حدس‌ها و فرضیات آنها در چارچوب یک دولت-ملت قابل اجرا است؛ یعنی برای افرادی که قبلاً عضو هستند، قابل اجرا است. این امر به این ایده اعتبار می‌بخشد که یک فرد تنها از طریق عضویت سیاسی می‌تواند از حقوق برخوردار شود. به همین دلیل است که حتی در حوزه حقوق بین‌الملل حقوق بشر که

«حقوقی را برای همه، اعم از مهاجر، پناهنده یا افراد بدون تابعیت پیش‌بینی می‌کند، معمولاً مشاهده می‌شود که افراد غیرشهروند در دسترسی به حقوق خود با مشکلاتی مواجه هستند» (Lamarr, Kheinkor, 2018).

مایکل والزر موضوع عضویت سیاسی را عمیقاً بررسی کرده است. او به این سوال که آیا دولت‌ها باید به مردم اجازه دهند هر زمان که بخواهند حرکت کنند، پاسخ منفی می‌دهد. برای او جوامع سیاسی وظیفه و مسئولیت دارند که امنیت، رفاه و فرهنگ اعضای خود را تامین کنند. نظریه او مبتنی بر امر فرهنگی است. او بیان می‌کند که یک کشور حق کنترل مهاجرت را دارد، با این شرایط که یک کشور حق ندارد حق خروج را محدود کند (Walzer, 1983).

والزر همچنین در نظریه خود تشخیص می‌دهد که یک جامعه سیاسی اغلب از نظر اخلاقی مجبور است کشور خود را به روی کسانی بگشاید که هویت ملی یا قومی خود را دارند. او این حالت را به خانواده‌ای تشبیه می‌کند که اعضای آن از نظر اخلاقی با افرادی که خارج از خانواده خود زندگی می‌کنند مرتبط هستند.

(ii) نظریه دوم: مرزهای باز

این نظریه بر ایده لیبرال برابری اخلاقی همه انسانها مبتنی است. محققانی که طرفدار این نظریه هستند، اصول لیبرال را به گونه‌ای تفسیر می‌کنند که الزام سیاست مرزهای باز را ضروری می‌کند. کسانی مانند آدام اسمیت اعتراضاتی به محدودیت تحرک نیروی کار که با دیدگاه او در مورد «حق تجارت آزاد» مرتبط است، مطرح کرده‌اند (Smith, 1982).

یکی از برجسته‌ترین طرفداران این نظریه جوزف کارنز است. کارنز موضع خود را برای مرزهای باز با تکیه بر ایده‌های «آزادی‌خواهی»، «برابری‌گرایی لیبرال» و «فایده‌گرایی» استوار می‌کند. به گفته وی، شهروندی در غیاب رفت و آمد آزاد یک حق ولادی مشابه امتیاز فئودالی است. او می‌گوید: «محدودیت‌های کنونی مهاجرت در دموکراسی‌های غربی - حتی در بازترین کشورها مانند کانادا و ایالات متحده - قابل توجیه نیست. آنها مانند موانع فئودالی برای تحرک، از امتیازات ناعادلانه محافظت می‌کنند. به گفته کارنز «کسی اصرار دارد که حق مهاجرت در سیستم آزادی‌های اساسی گنجانده شود، به همان دلایلی که فرد اصرار دارد که شامل حق آزادی مذهبی باشد؛ ممکن است برای برنامه زندگی فرد ضروری باشد» (Carens, 1987: 73). نظریه‌هایی که ایده مرزهای باز را تبلیغ می‌کنند، همگی در فرض ارزش اخلاقی برابر همه انسان‌ها مشترک هستند. اخیراً، محققان دیگر استدلال‌های دیگری را برای حمایت از مرزهای باز اضافه کرده‌اند. استدلال‌ها شامل مفهوم برابری فرصت‌ها می‌شود، به این معنا که انسان‌ها برای اینکه بتوانند ادعای برابری اخلاقی کنند، به برابری فرصت‌های جهانی نیاز دارند (Rahman, 2020). بنابراین این استدلال با اشکال تبعیض مخالفت می‌کند. ملندورف استدلال می‌کند که همه افراد در جهان باید فرصت‌های یکسانی داشته باشند، بنابراین این ایده را تبلیغ می‌کند که یک زمین بازی مساوی که دسترسی برابر به فرصت‌ها را برای همه فراهم کند، جزء اصلی برای دستیابی به عدالت جهانی است (Moellendorf, 2002: 49).

استدلال و حمایت دیگر از مرزهای باز بر مفهوم آزادی استوار است. در این استدلال، «حق آزادی حرکت» به عنوان یک حق اساسی بشر برای دستیابی به طیف کاملی از انتخاب‌های زندگی مطرح شده است. افراد باید بر اساس انتخاب خود حق مهاجرت به کشورهای دیگر را داشته باشند. حق آزادی رفت و آمد نیز بسط منطقی حق خروج است. کوله استدلال می‌کند که حق خروج یا ورود از یک کشور مستلزم حق پا گذاشتن به کشور دیگر است و «نمی‌توان به طور مداوم ادعا کرد که یک حق اساسی بشر برای مهاجرت وجود دارد، اما عملاً چنین حقی برای مهاجرت وجود ندارد» (Cole, 2000). با این حال، طرفداران مرزهای باز دارای شرایط خاصی هستند. این صلاحیت در درجه اول در حوزه امنیت ملی است. نظریه مرزهای باز که مبتنی بر فلسفه آزادی‌خواهانه است، مورد چالش و نقد قرار گرفته است. بلیک با این ادعا مخالفت می‌کند که محدودیت مهاجرت هرگونه برابری اخلاقی را نقض می‌کند. به گفته بلیک، یک دولت لیبرال وظایف کمک‌های بشردوستانه به خارجی‌ها را بر عهده دارد، اما این به معنای الزامی برای اجازه ورود آنها به کشور خود نیست (Blake, 2001: 257). میلر استدلال می‌کند که حق آزادی جابه‌جایی به هیچ وجه نمی‌تواند دارای جایگاهی مشابه با حقوق بشر باشد. در مواردی که یک کشور قادر به تأمین حقوق انسانی شهروندان خود نباشد، مهاجرت

بین‌المللی ممکن است مانند مورد پناهندگان ضروری باشد (Miller, 2016). با این حال، الزام به پذیرش چنین مهاجرانی به نفع عدالت، «حق آزادی رفت و آمد» را به سطح یک حق مسلم انسانی ارتقا نمی‌دهد.

نظریه سیستم‌های جهانی

بسیاری از نظریه‌های مورد بحث در بالا بر عوامل خرد فردی در توضیح مهاجرت تکیه کرده‌اند. با این حال، بسیاری از محققان اشاره کرده‌اند که مهاجرت را می‌توان با در نظر گرفتن عوامل کلان ساختاری، یعنی نگاه کردن به آن از یک زمینه جهانی درک کرد. مابوگانجی یکی از اولین محققانی بود که رویکرد سیستمی را برای مهاجرت پیشنهاد کرد. چارچوب او همه عواملی را که ممکن است بر مهاجرت تأثیر بگذارد، از جمله محیط اقتصادی، اجتماعی و سیاسی به فناوری را شناسایی می‌کند. او همچنین دو عامل اضافی دیگر را شناسایی می‌کند که بعدها مورد توجه قرار گرفتند. این دو عامل، «اطلاعات» و «بازخورد» با مبدأ بودند. این دو عامل راه را برای تحلیل اهمیت شبکه‌های اجتماعی و خانوادگی و همچنین نقل و انتقال پول در پدیده مهاجرت باز کردند. اهمیت رویکرد مابوگونجه در این است که رویکرد او این پدیده را حرکتی دایره‌ای و ریشه‌دار در شبکه‌ای از متغیرهای مستقل می‌داند، و نه به عنوان یک پدیده خطی یک طرفه. با این حال، سایر محققان در رویکرد سیستمی، مهاجرت را از نقطه نظر عمومی‌تر می‌بینند. آنها مهاجرت را نتیجه تقاضا برای نیروی کار می‌دانند (Mabogunje, 1970: 18). ساسیا ساسن یکی از این محققین است. برای او، مهاجرت در درجه اول یک پدیده شهری است، و ممکن است مفهوم «شهر جهانی» اعتبار داشته باشد (Sassen, 1988).

نظریه محیط زیست و مهاجرت

مهاجرت افراد اغلب ترکیبی از علل است تا یک رابطه علت و معلولی خطی. با این وجود، علل اولیه مهاجرت شناسایی شده است. در مجموعه گسترده ادبیات مهاجرت، برای مدت قابل توجهی، عوامل اولیه مهاجرت افراد را عوامل سیاسی، اقتصادی و اجتماعی در نظر گرفته‌اند (Ravenstein, 1889: 251). در مورد مهاجرت داوطلبانه، تأکید بر اقتصادی است. با توجه به موارد مهاجرت اجباری، به طور کلی بر عوامل سیاسی تأکید می‌شود. اگرچه عوامل محیطی نیز در جابجایی مردم نقش دارند، اما در طول سال‌ها، در ادبیات مهاجرت تا حد زیادی تحت الشعاع عوامل اقتصادی و سیاسی قرار گرفته‌اند. همانطور که در بخش قبل مشاهده شد، تئوری‌های مهاجرت بیشتر بر زوایای اقتصادی و سیاسی متمرکز شده‌اند. حتی راونشتاین، که اذعان می‌کند که یک «اقلیم غیرجذاب» منجر به مهاجرت می‌شود، اظهار می‌دارد که عامل اصلی در مهاجرت، اقتصادی است (Swain & Ashok, 1996: 560). تنها در سالهای اخیر به دلیل افزایش نگرانی‌های زیست‌محیطی و تغییرات آب و هوایی، محیط زیست به‌عنوان عاملی سببی در مهاجرت‌های مدرن مجدداً مورد توجه قرار گرفته است (Carens, 1987: 251).

پیشینه تحقیق

در نوشته‌های مرتبط با موضوع، در خصوص توصیف اشخاصی که به واسطه دلایل محیط‌زیستی مجبور به ترک سکونتگاه خود می‌شوند، هماهنگی چندانی وجود ندارد. برجسته‌ترین تحقیقات در مورد مهاجرت ناشی از محیط‌زیست توسط نورمن مایرز انجام شده است. از دیدگاه وی عوامل محیطی، دلیل اصلی مهاجرت هستند. استدلال او این است که عوامل ریشه‌ای تخریب محیط زیست باعث افزایش آمار افرادی می‌شود که به دلیل فقر مهاجرت می‌کنند. مایرز همچنین معتقد است که موضوع پناهندگان یا مهاجران زیست‌محیطی باید به عنوان یکی از مهمترین بحران‌های انسانی پیش روی جوامع در زمان ما شناخته شوند. با این وجود، خلأهای قابل توجهی در قوانین بین‌المللی و ملی در مورد مهاجرت ناشی از محیط زیست وجود دارد. برای مثال، هیچ سیستم حقوقی رضایت‌بخشی برای مدیریت و کمک به افرادی که در نتیجه تغییرات تدریجی محیطی یا بلایای طبیعی آواره شده‌اند، وجود ندارد (Norman, 1993: 756). جان رالز آزار و اذیت اقلیت‌های مذهبی و قومی، ستم سیاسی، قحطی و افزایش جمعیت را به عنوان عوامل اصلی مهاجرت معرفی می‌کند. از نظر او، دلایل فوق به رفتار ناعادلانه «نهادهای سیاسی داخلی» مرتبط است (Rawls, 2002: 59). آمیتاو گوش، در کتاب خود «آشفته‌گی بزرگ: تغییرات اقلیمی و غیر قابل تصور» داستان اجدادش را بازگو

می‌کند که او آنها را «پناهنده زیست‌محیطی» می‌نامد و در اواسط دهه ۱۸۵۰ به دلیل تغییر مسیر رودخانه پادما که روستای اجدادی‌اش را به زیر آب برد، به بنگلادش مهاجرت کرده‌اند (Ghosh, 2016). ویلیام لیسو سوینگ مدیر کل سابق سازمان بین‌المللی مهاجرت به مناسبت روز جهانی غذا می‌گوید: «فعالیت‌های اقلیمی بسیار مهم است؛ زیرا تغییرات آب و هوایی تأثیرات گسترده‌ای بر بهره‌وری کشاورزی و امنیت غذایی به جا می‌گذارد و این مسأله یکی از دلایل اصلی رشد تعداد افرادی است که در سراسر جهان مجبور به مهاجرت از مناطق روستایی به شهرها و کشورهای دیگر هستند» (Annual international academic conference on European integration, 2020). همچنین عباراتی از قبیل پناهندگان محیط زیستی، پناهندگان اقلیمی و جابجاشدگان محیط‌زیستی، در متون مختلف ملاحظه می‌شود (Beigzaeh & Afshari, 1390). می‌توان پذیرفت که عبارت جابجاشدگان تلمیحی به اجباری بودن مهاجرت این گروه از اشخاص دارد. این تشبیه در تعابیر، حاکی از عدم توافق در فهم و توصیف مسأله بوده و مانع توفیق در یافتن راه حل می‌گردد. علاوه بر این، مسأله مهاجرت محیط زیستی از زوایای مختلف مورد توجه نظریه‌پردازان و مؤسسات فعال در حوزه‌های گوناگون از قبیل مهاجرت، محیط‌زیست، حقوق بشر، مدیریت بحران و امداد بشردوستانه قرار دارد، که همین چندوجهی بودن مسأله می‌تواند به چندپارگی بیشتر در مقررات حاکم بر آن منجر شود. به هر روی، در کاربرد این عبارات، دو نکته شایسته توجه وجود دارد: نخست نادرست بودن کاربرد عبارت «پناهندگان محیط زیستی»؛ و دوم تمایز بین جابه‌جایی ناشی از بلایای طبیعی و جابه‌جایی ناشی از تغییرات اقلیمی.

روش تحقیق

این مقاله در ابتدا از منابع دست اول برای توصیف پدیده‌های مهاجران محیطی و شناسایی نیاز به حفاظت بین‌المللی استفاده می‌کند. سپس از روش تحلیلی حقوقی برای توصیف وضعیت فعلی حقوق بین‌الملل استفاده می‌کند. از طریق این روش، این مقاله قوانین بین‌المللی معاصر را ارزیابی می‌کند. اینکه آیا حفاظت کافی برای مهاجران محیط‌زیست ارائه می‌شود یا خیر. سپس از منظر نیازها، پیشنهادات مختلفی در مورد چگونگی پر کردن شکاف‌ها ارائه شده‌اند. مواد انتخاب شده، منابع اولیه و ثانویه حقوق بین‌الملل هستند. به‌ویژه کنوانسیون‌های بین‌المللی و همچنین عرف بین‌المللی مبنای بحث‌های این مطالعه را فراهم کرده است. همچنین، به عنوان ابزار فرعی برای تعیین قواعد حقوقی، از آموزه‌های مجرب‌ترین کارشناسان ملل مختلف، همانطور که در کتاب‌ها، مقالات و نوشته‌های سازمان‌های مربوطه آمده، استفاده شده است تا مشخص شود ابزار وضعیت حفاظت شده موقت، که در برخی از سیستم‌های کنونی وجود دارد، تا چه اندازه توانایی ارائه حمایت کافی از مهاجران محیطی را دارد.

جغرافیای تحقیق

منابع مرور شده این مقاله نشان می‌دهد که تحقیقات، دو یا چند حوزه را برای تحقیق خود در نظر گرفته‌اند که نشان‌دهنده تمام قاره‌ها به جز قطب جنوب است. تجزیه و تحلیل نشان می‌دهد که آسیا با (۳۸٪) قاره‌ای است که بیشترین تعداد مطالعات مهاجرت آب و هوایی را دارد، و پس از آن اقیانوسیه (۲۰٪)، آمریکای شمالی (۱۷٪) و آفریقا (۱۴٪) قرار دارند. در مقابل، اروپا و آمریکای جنوبی به ترتیب با ۷ و ۵ درصد کمتر مورد توجه قرار گرفته‌اند.

یافته‌های تحقیق

خلأ و شکاف موجود در تعریف آواره (چالش‌ها)

هیچ تعریف واحدی برای افراد آواره شده در اثر تغییرات اقلیمی وجود ندارد. به طور کلی، مهاجرت به عنوان جابجایی افراد، صرف نظر از اینکه داخلی یا فرامرزی، دائمی یا موقتی، و صرف نظر از علت و معلول، تعریف می‌شود. ۱۲ یکی از اولین تعاریف «پناهنده زیست محیطی» در برنامه محیط زیست سازمان ملل از سال ۱۹۸۵ برجسته شده است؛ جایی که الحناوی به افرادی اشاره می‌کند که به دلیل یک اختلال شدید محیطی، بصورت طبیعی یا انسان‌ساز، به طور موقت یا دائم مجبور به ترک زیستگاه سنتی خود شده‌اند. در این تعریف می‌توان سه زیرمجموعه مختلف از جابجایی جمعیت ناشی از فشارهای

محیطی را تشخیص داد: جابه‌جایی موقت به دلیل بلایای ناگهانی، جایی که هنوز امکان بازگشت وجود دارد، و جابه‌جایی دائمی که عمدتاً دیگر امکان بازگشتی در کار نیست.

تعریفی را که توجه بیشتری به ویژگی‌های گوناگون جابه‌جایی جمعیت دارد، می‌توان در ترکیبی یافت که بین سه نوع مختلف از افراد آواره محیطی تمایز قائل می‌شود:

۱. مهاجران محیطی: کسانی را توصیف می‌کند که به طور داوطلبانه عمدتاً به دلایل استرس محیطی حرکت می‌کنند.
۲. آوارگان محیطی: به عنوان گروهی از افراد آواره اجباری که زندگی و رفاه آنها به دلیل فرآیندهای زیان‌بار محیطی طبیعی یا مصنوعی به خطر می‌افتد.
۳. جابه‌جایی حاصل از توسعه صنعتی: به افرادی اشاره دارد که به دلیل سازمان‌دهی استفاده از زمین توسط مقامات جابه‌جا یا اسکان داده می‌شوند.

بنابراین، نه تنها بلایای ناگهانی بر زندگی و نحوه زندگی افراد تأثیر منفی می‌گذارد و آنها را مجبور به جابه‌جایی می‌کند، بلکه تخریب محیطی با شروع آهسته ممکن است افراد را مجبور کند حداقل به فکر مهاجرت برای سازگاری با شرایط متغیر زندگی باشند (Kälin and Schrepfer, 2012: 14). بنابراین، می‌توان گفت که هیچ شکل یا الگوی واحدی در مورد جابه‌جایی‌های ناشی از اقلیم وجود ندارد.

با اذعان به پیچیدگی موضوع، سازمان بین‌المللی مهاجرت تلاش کرد تا تعریفی را ارائه دهد که شامل تمام سناریوهای مختلف باشد. از دیدگاه این سازمان، مهاجران محیطی به افراد یا گروه‌هایی از افراد اطلاق می‌شود که به دلیل تغییرات ناگهانی یا پیش‌رونده در محیط که بر زندگی یا شرایط زندگی آنها تأثیر منفی می‌گذارد، مجبور به ترک خانه‌های خود می‌شوند، یا تصمیم می‌گیرند این کار را به طور موقت یا دائم انجام دهند، و در داخل قلمرو کشور خود یا خارج از کشور حرکت کنند. به نظر می‌رسد که این تعریف شامل اکثریت افرادی است که به دلیل تأثیرات تغییرات آب و هوایی حرکت خواهند کرد.

شناسایی شکاف‌های هنجاری در حقوق بین‌الملل درباره تعریف پناهنده

هنگامی که مردم در حرکت هستند، با آسیب‌پذیری زیادی مواجه می‌شوند و در معرض نقض حقوق بشر قرار می‌گیرند. بنابراین، آنها نیاز به حمایت قانونی کافی دارند. چارچوب‌های قانونی موجود، مقررات خاصی را برای نام‌گذاری مهاجران زیست‌محیطی یا اعطای وضعیت قانونی به آنها ارائه نمی‌کنند. با این حال، زمینه‌های مختلفی از قانون وجود دارد که در پرداختن به این موضوع مرتبط است (Milán & Martínez, 2021: 10). حقوق بین‌المللی پناهندگان بر موضوع مشابهی در مورد افراد در حال حرکت حاکم است؛ حقوق بین‌الملل حقوق بشر بدون توجه به وضعیت حقوقی فرد، از حقوق اساسی حمایت می‌کند، و حقوق محیط‌زیست به موضوع تغییرات آب و هوا می‌پردازد. بنابراین هر سه حوزه حقوقی در ادامه مورد بررسی قرار خواهند گرفت.

الف. قانون بین‌المللی پناهندگان

قانون بین‌المللی پناهندگان، آن را به‌عنوان یک قانون خاص (lex specialis) برای حقوق بین‌الملل حقوق بشر، حقوق و حمایت اعطا شده به پناهندگان تعریف می‌کند. مهمترین سند حقوقی و تنها سندی که حقوق اساسی پناهندگان را در سطح بین‌المللی پوشش می‌دهد، کنوانسیون پناهندگان ۱۹۵۱ است. بنابراین، این مقاله تنها بر روی این دو سند حقوقی تمرکز می‌کند و بررسی می‌کند که آیا می‌توان آنها را در مورد افراد آواره آب و هوایی به کار برد. الزامات وضعیت پناهندگی کنوانسیون پناهندگی از شخصی حمایت می‌کند که به دلیل ترس موجه از آزار و اذیت به دلایل نژادی، مذهبی، ملیت، عضویت در یک گروه اجتماعی خاص یا عقیده سیاسی در خارج از کشور متبوع خود است و قادر نیست یا مایل نیست به دلیل چنین ترسی از حمایت آن کشور استفاده کند، یا کسی که تابعیت ندارد و خارج از کشور محل سکونت سابق خود است و در نتیجه چنین حوادثی قادر به بازگشت به آن کشور نیست.

در مورد کنوانسیون پناهندگان، تنها جابه‌جایی برون مرزی ناشی از اقلیم در محدوده تعریف قرار می‌گیرد؛ زیرا مستلزم آن است که فرد خارج از کشور مبدا خود باشد. پیش‌بینی‌ها بیان می‌کنند که بسیاری از افراد آواره داخلی وجود خواهند داشت که مشمول آن

نمی‌شوند. بنابراین، کنوانسیون پناهندگان برای آنها قابل اجرا نیست (Gramilova and Jägers, 2013: 83). با این حال، افراد آواره آب و هوایی که در داخل کشورشان نقل مکان می‌کنند، در اصول راهنمای سازمان ملل متحد در سال ۱۹۹۸ در مورد جابجایی داخلی، با عنوان «افراد آواره داخلی که مجبور به فرار یا ترک محل زندگی خود به منظور اجتناب از اثرات موقعیت‌های درگیری مسلحانه از جمله خشونت عمومی، نقض حقوق بشر یا بلایای طبیعی یا انسانی و ... که از مرزهای دولتی به رسمیت شناخته شده بین‌المللی عبور نکرده‌اند»، به رسمیت شناخته شده‌اند.

کنوانسیون پناهندگان نیز برای اثبات افراد آواره به مدارکی حاکی از آزار و اذیت آنان نیاز دارد. اثبات این امر دشوار به نظر می‌رسد؛ زیرا آزار و شکنجه و بازداشت عمدتاً مربوط به مقامات یک دولت است (UNHCR, 2011: 42). به عبارت دیگر، آزار و اذیت همیشه شامل یک عمل انسانی، چه توسط یک بازیگر دولتی و چه غیردولتی است؛ در حالی که ایجاد ارتباط بین اقدامات دولتی و پیگرد تبعیض آمیز، چالش برانگیز است و به نظر می‌رسد تقریباً غیرممکن است که بتوان آن ارتباط را در مورد تغییرات آب و هوایی ثابت کرد.

و در مواردی هم که کنوانسیون پناهندگان اعمال می‌شود، معمولاً این دولت‌ها و مقامات آنها هستند که تحت تعقیب قرار می‌گیرند؛ اما اگر آزار و اذیت از جانب بازیگران غیردولتی باشد، هیچ مدارک قانونی برای رسیدگی وجود ندارد. از دیدگاه کلی وقتی صحبت از تأثیرات تغییرات آب و هوایی به میان می‌آید، این دولت است که می‌خواهد از شهروندانش در مقابل اثرات و تغییرات اقلیمی محافظت کند؛ اما در انجام این کار شکست می‌خورد و در نتیجه مردم را مجبور به جابه‌جایی می‌کند (McAdam, 2011: 17). این مردم جابجا شده عمدتاً از کشورهای در حال توسعه هستند؛ زیرا آسیب‌پذیرترین افراد در برابر شرایط نامطلوب ناشی از تغییر آب و هوا در نظر گرفته می‌شوند. هنگامی که آنها از پیامدهای محیط در حال تغییر فرار می‌کنند، ممکن است به کشورهای توسعه یافته نقل مکان کنند که در اینجا یک پارادوکس به وجود می‌آید؛ زیرا بانیان اصلی این وضعیت، کشورهای توسعه یافته هستند، و می‌توانند به عنوان متهم آزاردهنده در نظر گرفته شوند. علاوه بر این، عنصر آزار و شکنجه همچنین شامل نقض حقوق بشر است (UNHCR, 2011: 51). چنین نقض‌هایی احتمالاً زمانی رخ می‌دهند که مردم به دلیل آسیب‌پذیری زیادشان در حال حرکت هستند. می‌توان گفت که اثرات تغییر اقلیم به ندرت آنقدر جدی است که بتوان آن را مصداق آزار و اذیت دانست.

بنابراین ایجاد ارتباط بین آسیب‌های ناشی از رویدادهای حاصل از تغییرات آب و هوایی که در ماده دو پناهندگی ذکر شده است، چالش برانگیز است. از یک سو تغییرات آب و هوایی معمولاً غیر تبعیض آمیز در نظر گرفته می‌شود. از سوی دیگر، می‌توان برخی ویژگی‌های تبعیض آمیز را در اثرات تغییرات آب و هوایی مشاهده کرد. به عنوان مثال، درخواست پناهندگی در نیوزیلند از سوی یک شهروند توالو را می‌توان ذکر کرد. در این پرونده بنا به گفته دادگاه، مدعی یک شهروند اهل توالو بود که به دلیل بالا آمدن سطح دریا، در نیوزیلند حق پناهندگی را نداشت؛ زیرا او نسبت به سایر شهروندان جزیره خود با مشکلات زیست محیطی و مشکلات اقتصادی بیشتر مواجه نیست. همچنین، کنوانسیون پناهندگان هیچ‌گونه حفاظتی در صورت وقوع رویدادهای تغییرات آب و هوایی ناگهانی و یا با شروع آهسته آهسته نمی‌دهد و نمی‌تواند قبل از کوچ واقعی افراد اعمال شود. در نتیجه، می‌توان آن را ناکافی در نظر گرفت؛ زیرا به جابه‌جایی جمعیت به گونه پیشگیرانه توجه نمی‌کند و تنها در موارد بسیار نادری به افراد آواره آب و هوایی حمایت قانونی ارائه می‌دهد (Scot, 2015: 29).

ب. قوانین بین‌المللی حقوق بشر

حقوق بین‌الملل بشر بدون هیچ استثنایی از هر انسانی حمایت می‌کند. اما به دلیل ماهیت کلی آن، نمی‌تواند حمایت خاص و موردی را برای افراد آواره آب و هوایی فراهم کند. حقوق بشر، در قطعنامه ۲۳/۷ خود نه تنها تأیید می‌کند که تغییر اقلیم یک مشکل جهانی است، بلکه بر برخورداری از حقوق بشر نیز تأکید می‌گذارد (N Human Rights, 2008). بیشترین پیامدهای یک محیط در حال تغییر را مردم کشورهای در حال توسعه احساس خواهند کرد؛ زیرا حمایت از حقوق آنها در حال حاضر به دلیل کمبود ابزار و ظرفیت مقامات برای ارائه حفاظت و حمایت کافی، به خطر افتاده است. بنابراین، تغییرات آب و هوایی آنها - به ویژه افراد فقیر را - در

شرایطی قرار می‌دهد که حتی بیشتر در معرض نقض حقوق بشر باشند. بنابراین، حقوق بشر این افراد باید در مرکز نگرانی باشد، به‌ویژه زمانی که به حفاظت و حمایت از افراد آواره آب و هوایی اشاره می‌شود.

میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی در ماده ۲ (۱) بیان می‌کند که «هر کشور عضو، متعهد می‌شود که برای همه افراد در قلمرو خود و تابع صلاحیت خود حقوق شناخته شده در آن را محترم بشمارد و تضمین کند. این میثاق دولت‌ها را ملزم می‌کند که از کسانی که در داخل آن کشور آواره شده‌اند حمایت کنند. علاوه بر این، همانطور که در بالا ذکر شد، آن افراد نیز تحت حمایت اصول راهنما قرار می‌گیرند، که باید در قوانین ملی گنجانده شود. گفته می‌شود که افراد آواره داخلی از حمایت بیشتری برخوردارند (United Nations, 2003).

بند ۱ ماده ۲ میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی همچنین اعلام می‌دارد که دولت‌ها باید «به‌صورت فردی و از طریق کمک‌ها و همکاری‌های بین‌المللی، تا حداکثر توان خود اقداماتی را انجام دهند (Courtis and Sepúlveda, 2009: 45). با این حال، این تعهد توسط همه طرف‌ها تصدیق نمی‌شود؛ بلکه به عنوان تعهدی اخلاقی تلقی می‌شود. بند ۱ ماده ۲ و سایر مواد، مانند بند ۲ ماده ۱۱ و بند ۴، به همکاری بین‌المللی اشاره کرده و اهمیت آن را تصدیق می‌کند؛ زیرا تغییرات آب و هوایی و پیامدهای آن فقط در داخل کشور قابل رسیدگی است. جنبه کمک‌های بین‌المللی حتی برای کشورهای در حال توسعه که احتمالاً فاقد چنین ظرفیتی هستند، مهم‌تر به نظر می‌رسد. بنابراین، به ویژه کشورهای توسعه‌یافته وظیفه فراسرزمینی دارند که در زمینه حمایت از حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کمک کنند. آنچه مشخص نیست این است که دامنه این تعهد تا کجا می‌رسد و تکلیف به چه شکل مشخصی باید انجام شود (Gramilova, 2016: 105).

طبق قوانین بین‌المللی حقوق بشر، افرادی که از مرزها فرار می‌کنند، هیچ حق خاصی برای ورود و اقامت در یک کشور خارجی ندارند. در غیاب این حقوق، اصل عدم اخراج برای حمایت از افرادی که قرار است به کشوری بازگردانده شوند که در آن زندگی، تمامیت جسمانی و آزادی‌شان با تهدید جدی مواجه خواهد شد، اعمال می‌شود. این اصل از کنوانسیون‌های مختلف حقوق بشر که شکنجه یا سایر رفتارهای تحقیرآمیز غیرانسانی را ممنوع می‌کند، نشأت گرفته است؛ بنابراین، می‌توان آن را به عنوان یک حمایت تکمیلی در مواردی که کنوانسیون پناهندگان اعمال نمی‌کند، در نظر گرفت. در رابطه با جابه‌جایی‌های ناشی از اقلیم، اعمال عدم اعاده مجدد این اصل مشکوک به نظر می‌رسد؛ زیرا هر اثر تغییر آب و هوا که باعث حرکت افراد می‌شود، وضعیت تهدیدکننده زندگی ایجاد نمی‌کند (Knox, 2019: 54).

در نتیجه، اگرچه قانون حقوق بشر جهانی‌ترین و مطلق‌ترین حمایت را فراهم می‌کند، و بنابراین از الزام رابطه علیت بین یک اقدام خاص دولت، تأثیرات تغییرات آب و هوا و جابه‌جایی جمعیت اجتناب می‌کند، اما به نظر می‌رسد به دلیل فقدان تخصص، در هنگام نیاز از حفاظت کافی برخوردار نیست (میرزایی، ۱۳۹۹). با این حال، رویکرد مبتنی بر حقوق بشر در هنگام جستجو برای راه حل حقوقی جهانی، پتانسیل زیادی را ارائه می‌دهد. این امکان در نظر گرفتن حقوق بشر به عنوان استانداردهای راهنما را فراهم می‌کند. این موضوع همچنین شامل اقدامات کافی برای انطباق با اثرات تغییرات آب و هوا می‌شود. وقتی نوبت به اتخاذ چارچوب حفاظتی مناسب در واکنش به تغییرات آب و هوایی می‌رسد، همیشه باید بر حمایت و ارتقای حقوق بشر تمرکز شود.

ج. حقوق بین‌الملل محیط زیست

حقوق بین‌الملل محیط زیست عمدتاً به روابط بین دولت‌ها می‌پردازد و صریحاً به افراد آواره آب و هوایی اشاره نمی‌کند؛ و از آنجا که به طور مستقیم به تغییرات آب و هوا می‌پردازد، برخی از اصول آن را می‌توان برای توسعه یک چارچوب حفاظتی مورد استفاده قرار داد (Docherty & Giannin, 2009: 74). در این زمینه اسناد حقوقی متعددی تصویب شده است؛ اما بیشتر قوانین موجود، نرم‌افزاری است. به نظر می‌رسد دولت‌ها تمایلی به اعتراف به مسئولیت‌های خود در قبال آسیب‌های زیست‌محیطی و تغییرات آب و هوایی ندارند. با این حال، اصول قانونی زمانی الزام‌آور می‌شوند که به وضعیت حقوق عرفی بین‌المللی دست یابند (حیبی و زارعی، ۱۳۹۹: ۶۵).

با کنفرانس سازمان ملل متحد در مورد محیط زیست انسانی در استکهلم ۱۹۷۲، ۷۶ دولت شرکت‌کننده برای اولین بار اهمیت

حفاظت از محیط زیست و نیاز به توافق بر روی اصول مشترک را تصدیق کردند. اعلامیه استکهلم در اصل ۲۱ اساس «اصل بدون آسیب» را تعیین کرده و بیان می‌کند که «دولت‌ها مسئولیت دارند تا اطمینان حاصل کنند که فعالیت‌های تحت صلاحیت یا کنترل آنها به محیط زیست سایر کشورها یا مناطق فراتر از آن آسیب وارد نمی‌کند (Stockholm Declaration, 1972).

همین اصل بعداً در اعلامیه ریو در سال ۱۹۹۲ تأیید شد و در سراسر جهان به رسمیت شناخته شد. «اصل بدون آسیب» به دولت‌ها حق حاکمیت «برای بهره‌برداری از منابع خود» می‌دهد؛ اما هنگام انجام این کار، آنها باید اطمینان حاصل کنند که در سراسر مرزهای ملی خود آسیبی وارد نمی‌کند (Rio Declaration, 1992). با این وجود، وقتی صحبت از جابه‌جایی‌های ناشی از اقلیم می‌شود، تشخیص ارتباط بین اقدامات دولت‌ها، آسیب‌های تغییرات آب و هوایی و جابه‌جایی جمعیت دشوار است. از این رو تعیین مسئولیت دولت‌ها هم دشوار است.

اصل دیگری که در اعلامیه ریو یافت می‌شود، اصل «آلاینده» است. در اصل ۲۱ مقرر شده است که «رویکردی را در نظر می‌گیرد که آلاینده‌کننده‌ها، اصولاً باید هزینه آلودگی را متحمل شوند» (Rio Declaration, Principle 21). این اصل، تعهد اخلاقی کشورهای توسعه‌یافته را که باعث بیشتر آلودگی می‌شوند، برای کمک به کشورهای در حال توسعه برای تحمل این آلودگی به رسمیت می‌شناسد.

به‌ویژه به دلیل اینکه این کشورها فاقد ظرفیت و ابزار مناسب برای سازگاری هستند، کمک‌های مالی کشورهای آلوده‌کننده ضروری است.

با وجود اینکه کشورهای توسعه‌یافته تمایلی به حمایت و پیروی از «اصول آلوده‌کننده» ندارند. آسیب‌پذیری ویژه کشورهای در حال توسعه و کمک‌های مالی که کشورهای توسعه‌یافته باید ارائه کنند، به آنها کمک می‌کند تا با محیط در حال تغییر سازگار شوند. یک تعهد مشابه برای کمک مالی نیز در ماده ۴ (۳) ذکر شده است (Saadat khah & Amini, 1400: 19). اگرچه کنوانسیون چارچوب سازمان ملل متحد در مورد تغییرات آب و هوا یک مسئولیت نامحدود برای کشورهای توسعه‌یافته بیان می‌کند، اما هیچ مکانیزم اجرایی را شامل نمی‌شود. این امر کارایی قانونی آن را زیر سوال می‌برد.

ماده ۴ (۱) کنوانسیون چارچوب سازمان ملل متحد در مورد تغییرات آب و هوا «اصل مسئولیت‌های مشترک اما متمایز» را تعیین می‌کند که مسئولیت همه دولت‌ها را با هم برای حفاظت از محیط زیست به رسمیت می‌شناسد. این قانون توانایی‌های مختلف کشورها را برای انطباق تأیید می‌کند و بنابراین شرایط فردی هر دولت را با توجه به آسیب‌پذیری‌ها و نیازهای متفاوت، در نظر می‌گیرد، و خاطر نشان می‌سازد که دولت‌ها باید اقدامات مختلفی را برای مقابله با تأثیرات تغییرات آب و هوایی انجام دهند (Docherty & Giannini, 2019: 349).

کنوانسیون چارچوب سازمان ملل متحد در مورد تغییرات آب و هوا با ذکر «اقدامات پیشگیرانه برای پیش‌بینی، پیشگیری یا به حداقل رساندن علل تغییرات اقلیمی و کاهش اثرات نامطلوب آن» در بند ۳ ماده ۳، رویکردی پیشگیرانه برای جلوگیری از هرگونه آسیب ناشی از تغییرات آب و هوایی از قبل اتخاذ می‌کند. فقدان دانش علمی و علت، نباید مانع از اتخاذ تدابیر مبنایی برای در نظر گرفتن حرکت جمعیت به عنوان استراتژی سازگاری توسط کشورها شود. این رویکرد در چارچوب سازگاری کانکون، که در کنفرانس تغییرات آب و هوا در سال ۲۰۱۰ در کانکون (COP 16) به تصویب رسید، اجرا شده است. این توافق به طور خاص به جابجایی، مهاجرت و جابه‌جایی برنامه‌ریزی شده ناشی از آب و هوا به‌عنوان یک استراتژی سازگاری احتمالی اشاره دارد؛ بنابراین جابجایی جمعیت را در یک زمینه احتیاطی نسبتاً مثبت قرار می‌دهد (UNFCCC, 1994, Article 3).

اگرچه توافق‌نامه کانکون تعهدات مندرج در مواد ۳ و ۴ کنوانسیون سازمان ملل متحد در مورد تغییرات آب و هوا را یادآوری می‌کند، هیچ پیشرفتی در ارتقای این تعهدات در مورد حفاظت از افراد آواره آب و هوایی دیده نمی‌شود. از آنجایی که معاهده پاریس، جدیدترین سند زیست محیطی، به طور مستقیم به حفاظت از افراد آواره آب و هوایی نیز نمی‌پردازد، مشکل مسئولیت حل نشده باقی می‌ماند، و به دلیل فقدان مقررات الزام‌آور قانونی، قانون محیط زیست فعلی حفاظت کافی برای افراد آواره آب و هوا فراهم نمی‌کند (Coughlin, 2018: 68).

۶. راه حل‌ها

با توجه به تعریف پناهنده، درک اینکه چگونه می‌توان محدوده اصطلاح پناهنده را گسترش داد تا افرادی را که به دلایل محیط زیستی خانه‌های خود را ترک کرده‌اند را دربرگیرد مشکل است. چندین پیشنهاد برای گنجاندن پناهندگان زیست‌محیطی از طریق توسعه مفهوم پناهنده وجود دارد:

الف) تصویب پروتکل الحاقی پناهندگان اقلیمی

طرح کلی یک سند حقوقی مستقل و نظام سیاسی ذیل یک پروتکل الحاقی برای به رسمیت شناختن، حمایت و اسکان پناهندگان ناشی از عوامل زیست‌محیطی پیشنهاد شده است. این پیشنهاد به جای پناهندگان زیست‌محیطی، بر روی مفهوم «پناهندگان اقلیمی» تأکید دارد؛ زیرا این پروتکل می‌خواهد تقریباً از حمایت سیاسی تمام کشورهای عضو کنوانسیون سازمان ملل متحد در مورد تغییرات اقلیمی برخوردار باشد. این پروتکل می‌تواند «پناهندگان اقلیمی» را از طریق مرتبط کردن حمایت از آنها با نظام حقوقی تغییرات اقلیمی کمک نماید. اساساً، هدف از این پروتکل باید تأمین اسکان داوطلبانه و برنامه‌ریزی شده و استقرار مجدد پناهندگان در طی یک دوره زمانی طولانی به جای یک امدادسانی و واکنش اضطراری صرف باشد. البته حمایت باید به عنوان یک مسأله جهانی و یک مسئولیت جهانی دیده شود. پروتکل پناهندگان اقلیمی تنها به حمایت و مساعدت مردم پناهنده نمی‌پردازد؛ بلکه به حمایت نهادهای داخلی برای حمایت از مردم درون مرزها نیز می‌پردازد. مهمترین تفاوت بین طرح اولیه و این پروتکل که جلب توجه می‌کند آن است که حمایت و رسیدگی به مردم نیازمند، زمانی که آنها پذیرفته می‌شوند دائمی خواهد بود (Betts and Pilath, 2017: 783).

ب) تعریف جامعی از پناهندگان زیست‌محیطی

بعضی مؤلفان، مشکل پناهندگان زیست‌محیطی را برآمده از فقدان تعریف برای این پناهندگان می‌دانند که در کنوانسیون ۱۹۵۱ پناهندگی به آن کوچکترین اشاره صریحی نشده است. همینطور از نگاه آنان هیچ تضمینی برای کمک به پناهندگان تغییرات اقلیمی وجود ندارد. تغییر مکان، پاسخ طبیعی انسان به تغییرات محیطی و اقلیمی است (Shohada nejad & Jafari, 1399: 35). این واکنش نوعی سازگاری با شرایط ایجاد شده بوده و به معنی دفع خطر و افزایش تاب‌آوری و انعطاف‌پذیری انسان با این تغییرات است. برخی پیش‌بینی‌ها حاکی از آن است که تا سال ۲۰۵۰ تعداد پناهندگان زیست‌محیطی به ۵۰ میلیون نفر رسیده و برخی دیگر نیز این رقم را فراتر از ۲۰۰ میلیون نفر، تخمین زده‌اند (Jacobson & Crevello, 2019: 101).

تلاش‌های زیادی صورت گرفته تا گروه‌های جدیدی از پناهندگان مورد شناسایی قرار گیرند؛ یعنی افرادی که به علت عوامل زیست‌محیطی ناچارند مهاجرت کنند (Zarei & Poorhashemi, 1396: 21). با وجود این، تاکنون عواملی محیط زیستی که به پناهندگان و مهاجران زیست‌محیطی مرتبط شوند و به طور علمی و عملی قطعی باشند، ارائه نشده و یا توسط مخالفان مورد تأیید واقع نشده است. به علاوه هیچ تعریف پذیرفته شده در خصوص این که یک مهاجر یا پناهنده زیست‌محیطی چه ویژگی‌هایی دارد، وجود ندارد. از پناهندگان زیست‌محیطی، تعاریف متنوعی ارائه شده است (Khadimi, 1402).

ج) تفکیک مفاهیم مشابه از پناهندگان زیست‌محیطی

جامعه جهانی در تشخیص واقییت جابجایی افراد از منطقه جغرافیایی خود با عنایت به مخاطرات زیست‌محیطی جدی، بسیار کند عمل کرده است. یکی از دلایل این کندی، مشکل در تعریف رسمی و دسته‌بندی این جمعیت است. با به تصویر کشیده شدن اصطلاحاتی از قبیل آواره و مهاجر برای این افراد، این نتیجه حاصل می‌شود که طبقه‌بندی‌های بسیاری از افرادی که متأثر از چالش‌های زیست‌محیطی جابه‌جا می‌شوند، وجود دارد؛ ولی هنوز کشورها در مورد یک طبقه‌بندی واحد و کارآمد به توافق نرسیده‌اند (Draper, 2024).

۱. مهاجران زیست‌محیطی: هرچند بین مهاجرت و پناهندگی وجوه اشتراکی از حیث مکانی و هدف از جابه‌جایی و حقوق متعلقه وجود دارد، ولی تفاوت‌های بارزی نیز میان این دو هست که باعث می‌شود بین آنها تمایز وجود داشته باشد (Zaman, 2021:)

187). اصطلاح مهاجران به حرکت داوطلبانه کسانی اشاره دارد که درصدد یافتن شرایط بهتر برای زندگی هستند، و لزوماً اجباری بر جابه‌جایی ندارند، و به‌طور کلی بر محرومان ناشی از شرایط وخیم زیست‌محیطی قابل اعمال نیست. یک فرد محروم زیست‌محیطی انتخاب محدودی برای زندگی در خانه خود دارد و در حقیقت زنده ماندن ضرورت جابه‌جایی او است. عده‌ای از نویسندگان مایل نیستند در ادبیات خود از عنوان مهاجران زیست‌محیطی استفاده کنند. اما در واقعیت، این مهاجران افراد و یا گروهی از افرادند که به دلایل مجبورکننده‌ای ناشی از تغییرات ناگهانی یا تدریجی در محیط زیست که تأثیری منفی بر زندگی و یا شرایط زندگی آنها می‌گذارد، به صورت موقت یا دائم مجبور به ترک خانه‌های همیشگی خود می‌شوند یا با اختیار این کار را انجام می‌دهند، و این جابه‌جایی به‌صورت درون‌مرزی یا برون‌مرزی است (Coughlin, 2018: 68).

در مهاجرت، شخص متقاضی برای ورود قانونی باید از کشور میزبان موافقت اخذ نماید، ولی در پناهندگی به‌طور کلی و به‌طور خاص به دلیل شرایط بغرنج زیست‌محیطی، حتی ممکن است فرصت کافی برای اخذ موافقت نیز وجود نداشته باشد. معمولاً در مهاجرت، شخص برای بهبود شرایط و کیفیت زندگی و درآمد بهتر به کشور دیگری می‌رود، و این در حالی است که پناهندگی زیست‌محیطی برای حفظ بقا و نجات جان صورت می‌گیرد. به نظر می‌رسد فقدان عنصر میل و رضایت در جابه‌جایی را بتوان وجه فارق مهم این دو دسته عنوان نمود.

۲. آوارگان زیست‌محیطی: کمیساریای عالی پناهندگان سازمان ملل متحد اصطلاح آوارگان زیست‌محیطی را نیز به کار برده است. برایان گرلیک مشاور ارشد سیاسی سازمان ملل متحد، آنها را این‌گونه تعریف می‌کند: «افرادی که به دلیل اینکه زندگی، معیشت و رفاه آنان در معرض خطر شدید ناشی از حوادث و فرایندهای نامطلوب زیست‌محیطی، اکولوژیکی و آب و هوایی قرار دارد، آواره و بی‌خانمان هستند یا برای ترک محل معمول سکونتشان احساس اجبار می‌کنند» (Lunstrum, 2015). به‌نظر می‌رسد عبارت آوارگان زیست‌محیطی غالباً توسط پژوهشگرانی انتخاب و مورد استفاده قرار می‌گیرد که با مبانی استدلالی عبارت پناهندگانی زیست‌محیطی موافق نیستند، و برای تفکیک از مهاجران و پناهندگان از آن بهره می‌برند. پر واضح است که تقسیم‌بندی و تفکیک مفاهیم، خصوصاً در قلمرو علوم انسانی، از جنبه نسبی برخوردار است.

نتیجه‌گیری

امروزه تغییرات اقلیمی و تخریب محیط زیست، باعث تحول در ابعاد مختلف حقوق بین‌الملل شده است که لزوم بازنگری و روزآمد کردن موازین آن را بایسته می‌کند. از جمله این تحولات، مقوله پناهندگی و عبور از دلایل سنتی آن است که در اسناد بین‌المللی ذکر شده است. پناهندگی زیست‌محیطی، عنوانی است که برای افرادی که متأثر از این مخاطرات زیست‌محیطی مجبور به جابه‌جایی می‌شوند، به‌کار گرفته می‌شود. فقدان یک راه‌حل برای وضعیت پناهندگی، حمایت از پناهندگان را به‌طور عمومی و پناهندگان زیست‌محیطی را به‌طور خاص، با دشواری مواجه می‌سازد. اگر وضعیت پناهندگی حل نشده باقی بماند، حمایت از پناهندگان به‌طور طبیعی کاهش یافته و یا حتی ممکن است این حمایت عملاً متوقف گردد.

با توجه به این نکته، جابه‌جایی جمعیت به دلیل تأثیرات تغییرات آب و هوایی باید به عنوان یک اقدام مثبت در نظر گرفته شود تا شکست در سازگاری افرادی که از یک مکان در معرض خطر هستند، علاوه بر این، جابه‌جایی جمعیت با بهبود وضعیت کلی مردم، به بهبود وضعیت عمومی کمک می‌کند. از این رو، در حالی که یک چارچوب حمایتی قانونی لازم است، اتخاذ رویکرد سازگاری بسیار مهم است؛ زیرا بر مهاجرت به‌عنوان یک اقدام انطباقی پیش‌گیرانه تأکید کرده و بر حمایت از حقوق بشر تمرکز می‌کند. چارچوب‌های قانونی موجود، حفاظت کافی برای آوارگان آب‌وهوایی فراهم نمی‌کنند و به مشکل پیش‌بینی‌ناپذیری رسیدگی نمی‌کنند. تاکنون، ایده مهاجرت به‌عنوان یک استراتژی انطباقی تنها در توافقنامه کانکون گنجانده شده است. در نتیجه، گنجانیدن رویکردهای ممکن در چارچوب‌های قانونی که می‌تواند با مشکل غیرقابل پیش‌بینی بودن مقابله کند، مهم است.

در این باره می‌توان به چند جنبه قابل توجه اشاره کرد. اول از همه، هنگام پرداختن به جابه‌جایی‌های ناشی از اقلیم، باید پیچیدگی موضوع را در نظر گرفت؛ زیرا تغییرات آب و هوایی معمولاً تنها دلیل جابه‌جایی افراد نیست؛ بلکه ممکن است فقط به فشارهای اجتماعی-اقتصادی موجود کمک کند. همان‌گونه که در بالا ذکر شد، نه‌تنها ایجاد یک تعریف گسترده که همه الگوها و

اشکال مهاجرت را پوشش دهد دشوار است، بلکه فقدان رابطه علیت بین مهاجرت و تأثیرات تغییرات آب و هوایی نیز آن را مشکوک می‌کند؛ حتی اگر تمایز بین محرک‌های مختلف حرکت مناسب باشد.

از آنجا که تغییر اقلیم به عنوان یک مشکل جهانی در نظر گرفته می‌شود و نیاز به همکاری و کمک در سطح بین‌المللی دارد، چندین پیشنهاد از سوی کارشناسان نهادهای مختلف برای تصویب یک معاهده جهانی جدید در مورد جابه‌جایی‌های ناشی از اقلیم ارائه شده است. با این حال، این ممکن است تنها پاسخ مناسب نباشد؛ زیرا تأثیرات تغییرات آب و هوایی در سراسر جهان متفاوت خواهد بود و آسیب‌پذیری افراد به ظرفیت آنها برای سازگاری بستگی دارد. بنابراین، اگر یک معاهده جهانی به ویژگی‌ها و نیازهای داخلی خاص توجه کافی داشته باشد، قابل تردید است. علاوه بر این، کشورها ممکن است تمایلی به مذاکره در مورد یک معاهده جدید که تعهدات بیشتری را دربر دارد، نداشته باشند؛ به‌ویژه این‌که آنها با بحران فعلی پناهندگان مواجه هستند. حتی اگر دولت‌ها موفق به تصویب معاهده‌ای شوند (که در هر صورت سال‌ها طول می‌کشد)، بعید به نظر می‌رسد که همه دولت‌ها آن را تصویب کنند؛ بنابراین این معاهده فقط یک کارایی قانونی محدود می‌دهد. از این رو باید توجه داشت که آیا پرداختن به موضوع در سطوح منطقه‌ای و ملی مناسب‌تر است یا خیر. با این وجود، تغییرات آب و هوایی همچنان یک مشکل جهانی است و به همکاری بین‌المللی نیز نیاز دارد. پس از بررسی زمینه‌های قابل اجرای قانون، می‌توان نتیجه گرفت که کنوانسیون سازمان ملل متحد در مورد تغییرات آب و هوا، به دلیل امکانات متنوعی که برای مقابله با جابه‌جایی‌های ناشی از اقلیم دارد، مناسب‌ترین چارچوب چتری را برای حفاظت کافی فراهم می‌کند. به جای طراحی یک چارچوب جدید، استفاده از ابزارهای موجود کنوانسیون سازمان ملل متحد در مورد تغییرات آب و هوا می‌تواند تسکین سریع‌تری برای این موضوع فوری فراهم کند.

در سطح بین‌المللی، چارچوب کنوانسیون سازمان ملل برای تغییرات آب و هوایی چندین مزیت را ارائه می‌دهد. این چارچوب شامل تعداد زیادی از دولت‌های عضو است و بر اساس اصل مسئولیت‌های مشترک اما متمایز است که مسئولیت کشورهای توسعه‌یافته را در قبال کشورهای در حال توسعه برای کمک به آنها در سازگاری با شرایط نامطلوب ایجاد می‌کند.

علاوه بر این، در حال حاضر مکانیسم‌هایی برای تضمین کمک‌های بین‌المللی و تأمین مالی برای کشورهای کمتر توسعه‌یافته ایجاد شده است. بنابراین، از آنجا که کنوانسیون سازمان ملل برای تغییرات آب و هوایی مبتنی بر اصل مسئولیت‌های مشترک اما متمایز است، که بار کشورهای در حال توسعه را به دوش می‌کشد، به نظر می‌رسد که کنوانسیون سازمان ملل برای تغییرات آب و هوایی مناسب‌ترین در این زمینه است. یک راه حل ترکیبی جدید جهانی برای تنظیم رابطه بین تغییرات آب و هوایی، جابه‌جایی اجباری و حقوق بشر، ضروری است؛ زیرا همه آنها در غیرقابل پیش‌بینی بودن به هم مرتبط هستند. بنابراین، این راه حل جهانی باید علم را با قوانین بین‌المللی و حوزه‌های مختلف ترکیب کند.

قدردانی

نویسنده از تمامی دست‌اندرکاران فصلنامه پژوهش‌های نوین سیاست جغرافیایی و داوران ناشناس کمال سپاس و قدردانی را دارد.

تعارض منافع

نویسنده اعلام می‌دارد، مقاله حاضر هیچ‌گونه تعارض منافی ندارد و تمام مسایل اخلاق در پژوهش مانند پرهیز از سرقت ادبی، انتشار بیش از یکبار، جعل داده‌ها و غیره را به‌طور کامل رعایت نموده است.

منابع

- ANNUAL international academic conference on European integration (15; 2020; Skopje) Climate change: challenges and building resilience / Fifteenth annual international academic conference on European integration; edited by Miodraga Stefanovska-Petkovska. - Skopje: University American College, 2020.
- Blake, M. (2001), "Distributive Justice, State Coercion, and Autonomy", *Philosophy & Public Affairs*, 30(3):257-96.
- Betts, Alexander and Angela Pilath (2017) "The Politics of Causal Claims: The Case of Environmental Migration," *Journal of International Relations and Development* 20 (4): 782-804.

- Bigzadeh, Ebrahim, Afshari, Maryam, (2012) "Climate Change and Environmental Refugees in International Law," **Journal of Legal Research**. [inpersian].
- Courtis, C., Sepúlveda, M., (2009) 'Are Extra-Territorial Obligations Reviewable under the Optional Protocol to the ICESR?' **Nordic Journal of Human Rights**, Vol. 27, No. 1, 2009, pp. 54-63, p. 56.
- Carens, Joseph (1987), "Aliens and Citizens: The Case for Open Borders" **Rev. Politics**, 49(2): 251-73.
- Cole, P. (2000), **Philosophies of Exclusion: Liberal Political Theory and Immigration**, Edinburgh:Edinburgh University Press.
- Coughlin J (2018) The Figure of the "Climate Refugee" in Inger Elisabeth Hansen's Å resirkulere lengselen: avrenning foregår (2015). **Scand Can Stud** 25:68-90.
- Docherty, B., and T. Giannini (2009) "Confronting a Rising Tide: A Proposal for a Convention on Climate Change Refugees." **Harvard Environmental Law Review** 33 (2009): 349-403.
- Draper, J. (2024). Climate Change and Displacement: Towards a Pluralist Approach. **European Journal of Political Theory**, 23 (1):44-64. DOI10.1177/14748851221093446.
- Faghih Habibi, Ali, Zarei, Ghaffar (2019) Environmental damage and its compensation in international law. **International Relations Research - Issue 37**. [in persian].
- Gramilova, M., Jägers, N (2013) 'Climate Change Induced Displacement and International Law' in 'Research **Handbook on Climate Change Adaptation Law**' Edited by Verschuuren, J., 2013, pp. 70-109, p. 83.
- Ghosh, Amitav (2016), **The Great Derangement. Climate Change and The Unthinkable**, Gurgaon, Haryana: Penguin Books.
- Gramilova, M (2016) 'Finding Opportunities to Combat the Climate Change Migration Crisis: The Potential of the "Adaptation Approach"' **Pace Environmental Law Review**, Vol. 33, 2016, pp. 105-156, p. 126.
- Hakimi, Pouya; Raisi, Leila (2019) "Legal Solutions for Protecting the Environment in Armed Conflicts in International Law and Islamic Law," *Islamic World Political Research Quarterly*, 2019, Vol. 9, No. 2, Summer 2019. [inpersian].
- Jacobson C, Crevello S, Chea C, Jarihani B (2019) When is migration a maladaptive response to climate change? **Reg Environ Change** 19(1):101-112. <https://doi.org/10.1007/s10113-018-1387-6>.
- Kälin, W., Schrepfer, N (2012) 'Protecting People Crossing Borders in the Context of Climate Change Normative Gaps and Possible Approaches' **UNHCR Legal and Protection Policy Research Series**, 2012, p. 14.
- Khadimi, Masoud (1402) Environmental Refugee; A New Phenomenon in the Field of International Law, **Modern Studies in Law and Environment**, Year 1, Issue 1. [in persian].
- Knox, J. H (2019) 'Climate Change and Human Rights Law' *Virginia Journal of International Law*, Vol. 50, No. 1, 2009, pp. 1-59, p.
- Lamarr, Kheinkor (2018), "Jurisprudence of Minority Rights: The Changing Contours of Minority Rights", **RAIS Conference Proceedings**, p. 176; available at: <http://rais.education/wpcontent/uploads/2017/10/015March.pdf> (accessed on 1 September 2020).
- Lunstrum Elizabeth (2015), "Environmental displacement: the common ground of climate change, extraction and conservation: Environmental displacement", **Research Gate**, DOI: 10.1111/area.12193.
- Miller, D. (2016), **Strangers in our Midst: The Political Philosophy of Immigration**, Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Mabogunje, A. (1970), "Systems Approach to a Theory of Rural-Urban Migration", **Geographical Analysis**, 2(1):1-18.
- Milán-García J, Caparrós-Martínez JL, Rueda-López N, de Pablo Valenciano J (2021) Climate change induced migration: a bibliometric review. **Glob Health** 17(1):1-10. <https://doi.org/10.1186/S12992-021-00722-3>.
- McAdam, J. (2011) "Climate Change Displacement and International Law: Complementary Protection Standards." **UNHCR Legal and Protection Policy Research Series**, 2011. <http://www.refworld.org/pdfid/4fdf20022.pdf>.

- Mir Abbasi, Seyed Baqer (2019) International Responsibility of States for Environmental Destruction in International Armed Conflicts, Quarterly **Journal of Comparative Law Research**, Volume 23, Issue 2. [in persian].
- Mirzaei, Ebrahim (2019) Judicial Procedure in the Field of International Environmental Law, **Fifth National Conference on the Law of Civil Liability Developments in the Iranian Legal System**, Yazd. [in persian].
- Norman (1993), "Environmental Refugees in a Globally Warmed World", **BioScience**, 43(11):752-761; available at: <https://www.jstor.org/stable/1312319> Routledge.
- Ravenstein, E.G. (1889), "The Laws of Migration", **Journal of the Royal Statistical Society**, 52(2):241-305; available at: <https://www.jstor.org/stable/2979333> (accessed on 17 October 2019).
- Rahman MS, Gain A (2020) Adaptation to river bank erosion induced displacement in Koyra Upazila of Bangladesh. **Prog Disaster Sci** 5:1000552. <https://doi.org/10.1016>.
- Rawls, John (2002), **The Law of Peoples: With, the Idea of Public Reason Revisited** UK: Harvard University Press.
- Rio Declaration on Environment and Development**, (1992), UN Doc. A/CONF.151/26 (vol. I), 31 ILM 874.
- Scott, M (2015) "Natural hazards, human actors, serious harm: Refugee protection through understanding the social construction of disasters." **Nordic Asylum Law Seminar**, 2015. http://works.bepress.com/matthew_scott/9/
- Smith, A. (1982), Lecture on Jurisprudence, Indianapolis: Liberty Fund, p. 8. Cited in Colin Grey (2017), **Justice and Authority in Immigration Law**, USA: Hart Publishing, p. 164.
- Sassen, Saskia (1988), *The Mobility of Labor and Capital: A Study in International Investment and Labor Flow*, UK: Cambridge University Press; See also Sassen, Saskia (2001), **The Global City**: New York, London, Tokyo, New Jersey: Princeton University Press.
- Saadatkah, Bit, Amini, Atefeh (1400) A study of the dimensions of international environmental law and its effects on international law. **Legal Studies**, New Volume - Issue 18. [in persian].
- Shahdadnejad, Naimeh; Jafari, Afshin; Jalalian, Askar (2019) Responsibility of the coastal state in environmental pollution with emphasis on the principle of participation in the Convention on the Law of the Sea. **Research of Nations**. Issue. 61.[in persian].
- Swain, Ashok (1996), "Environmental migration and conflict dynamics: focus on developing: regions", **Third World Quarterly**, 17(5): 959-973, pp. 963-964; available <https://www.jstor.org/stable/3993239> (accessed on 15 December 2017).
- UNHCR (2011) "Handbook and Guidelines on Procedures and Criteria for Determining Refugee Status." Last modified 2011. <http://www.unhcr.org/publications/legal/3d58e13b4/handbook-procedures-criteria-determining-refugee-status-under-1951-convention.html>.
- The Human Rights Council** (2023) "Resolution 7/23." Last modified 2008. http://www2.ohchr.org/english/issues/climatechange/docs/Resolution_7_23.pdf.
- United Nations General Assembly (2012), "Human rights of migrants A/67/299. Report by the Special Rapporteur on the human rights of migrants." Last modified 2012. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N12/460/71/PDF/N1246071.pdf?OpenElement>.
- UNFCCC, 1994, Article 3(3); see also Gramilova, M., 'Finding Opportunities to Combat the Climate Change Migration Crisis: The Potential of the "Adaptation Approach"' **Pace Environmental Law Review**, Vol. 33, 2016, pp. 105-156, p. 130.
- Walzer, M. (1983), **Spheres of Justice: A Defence of Pluralism and Equality**, New York: Basic Books.
- Zaman ST (2021) Legal protection for the cross-border climate-induced population movement in south asia: exploring a durable solution. **J Environ Law Litig** 36:187-235.
- Zarei, Sahar, Pourhashmi, Seyed Abbas, Pournouri, Mansour (2017) Development of International Environmental Law in the Light of International Judicial Opinions and Practices. **Environmental Science and Technology**. [in persian].